

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ
ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО «ПРОСВІТА» імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

**УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ
ТА ЛІТЕРАТУРНОЇ ТВОРЧОСТІ імені АНДРІЯ МАЛИШКА**

КАФЕДРА КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

УКРАЇНСЬКА МОВА ВЧОРА, СЬОГОДНІ, ЗАВТРА В УКРАЇНІ І СВІТІ

***Всеукраїнська науково-практична конференція
до Дня української писемності й мови***

27 жовтня 2023 року

Київ – 2023

УДК 80.06
У 34

*Схвалено рішенням Вченої ради УДУ імені М.П. Драгоманова
(протокол № 4 від 30 листопада 2023 року)*

Українська мова вчора, сьогодні, завтра в Україні і світі:
Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції /відп. ред.
С.В. Шевчук, відп. за випуск Ю.Б. Виноградова, О.В. Дияк. К.: Вид-во
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова,
2023. 110 с.

У збірнику вміщено доповіді мовознавців, молодих учених і студентів, які брали участь у конференції. Тематика доповідей охоплює питання мовної політики в Україні, аспекти професійної комунікації в сучасній освіті, проблеми лексикології, морфології, термінології та фразеології української мови.

Для аспірантів, студентів-філологів, учителів української мови загальноосвітніх шкіл та гімназій.

Редакційна колегія:

Шевчук Світлана Володимирівна, завідувач кафедри культури української мови, академік НАН ВО України, кандидат філологічних наук, професор – відповідальний редактор;

Виноградова Юлія Борисівна, старший викладач кафедри культури української мови – відповідальний секретар;

Глущик Сергій Васильович, доцент кафедри культури української мови, кандидат філологічних наук – модератор;

Дияк Олена Володимирівна, доцент кафедри культури української мови, кандидат філологічних наук – відповідальний секретар;

Лобода Тетяна Михайлівна, доцент кафедри культури української мови, кандидат педагогічних наук.

© Автори статей, 2023

© Український державний університет
імені Михайла Драгоманова, 2023

5. Гете Й.-В. Фауст: Трагедія / Пер. з нім. М.Лукаш. К.: Держлітвидав УРСР, 1955. 497 с.
6. Сервантес Сааведра, М. де. Дон Кіхот Ламанчський / Пер. з рос. В.Козаченко та Є.Кротевич. Вірші пер. з ісп. М.Лукаш. К.: Молодь, 1955. 563 с.
7. Скуратівський В. “Йшла пісня сама за мною”: Післямова до творчості М.Лукаша // Культура і життя. 1988. 2 жовт.
8. Софія Ірина. Юрій Андрухович – на папері і поза... // Просвіта. 2021. жовт. С. 10.
9. Флобер Г.Мадам Боварі. Побут провінції / Пер. з фр. М.Лукаш. К.: Держлітвидав УРСР, 1955. 324 с.
10. Черноватий Л.М. Характеристики Микола Лукаш: Моцарт українського перекладу // Черноватий Л.М., Карабан В.І. К. : Нова Книга . 2-ге вид., 2019. 408 с.
11. Шумило І. Місце Миколи Лукаша в історії українського перекладу. новаторство майстра [Текст] / І.Шумило ; наук. кер. О.О. Жулавська // Перекладацькі інновації : матеріали V Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, м. Суми, 12-13 березня 2015 р. /Редкол.: С.О. Швачко, І.К. Кобякова, О.О. Жулавська та ін. Суми :СумДУ, 2015. С. 143-145.

*Левченко Юрій,
Наукова бібліотека Українського
державного університету
імені Михайла Драгоманова,
м. Київ*

ІМПЕРСЬКІ, РАДЯНСЬКІ ТА РОСІЙСЬКІ ПРОПАГАНДИСТСЬКІ НАРАТИВИ ПРО РОСІЙСЬКУ МОВУ: ІСТОРИЧНИЙ ВИМІР

24 лютого 2022 року Російська Федерація здійснила відкритий військовий напад на Україну, замінивши характер війни з гібридної на повномасштабну. О 5:00 Росія почала трансляцію запису в якому В. Путін оголосив про початок спеціальної військової операції, а одним із її завдань назвав – денацифікацію України, фактично – денационалізацію. Підтвердженням цьому, є той факт, що

під час російсько-українських перемовин у лютому-березні однією з вимог Росії було запровадження російської мови, як другої державної в Україні [1]. Відповідно, постають питання: чому агресор надає російській мові такого важливого значення? Чому вона перетворилась на один з найважливіших інформаційної війни проти України? Якого значення своїй мові надають самі росіяни?

Згідно з російськомовним розділом Вікіпедії, «російська мова – мова східнослов'янської групи слов'янської гілки індоєвропейської мовної сім'ї, національна мова російського народу. Є однією з найпоширеніших мов світу – восьмою серед усіх мов світу за загальною чисельністю тих, хто розмовляє і сьомою за чисельністю тих, що володіють ним як рідною (2022). Російська є також найпоширенішою слов'янською мовою та найпоширенішою мовою в Європі географічно та за кількістю носіїв мови як рідної» [2]. В історії розвитку своєї мови росіяни виділяють три періоди: 1) давньоруський – мова давньоруської етнічної спільності (давньоруської народності) в період її становлення, згуртування та розпаду, що є спільним предком білоруської, російської та української мов (VI–XIV ст.); 2) староросійський – мова від часу поділу давньоруської мови на самостійні російську, білоруську та українську мови до петровських реформ (XIV–XVII ст.); 3) національної російської мови – мова, що формується та розвивається на основі московського койне («спільна мова», що виникла в результаті контакту, змішування та часто спрощення двох або більше взаємозрозумілих різновидів однієї мови) [3].

На перший погляд, вищевказане виглядає зрозуміло – російська мова, одна з найпоширеніших мов світу та Європи з багатовіковою історією... Тоді, постає просте питання: навіщо використовувати її як одне з виправдань початку війни проти України? Відповідь на це питання можуть підказати цілі війни які змінювала Росія залежно від становища на російсько-українському фронті: 24 лютого – демілітаризація та денацифікація України; квітень – «захист» «республік» Донбасу – «ДНР і ЛНР» та «звільнення» південної України для забезпечення сухопутного коридору в Крим і виходу до Придністров'я;

вересень – ліквідація антіросійського анклаву на території України для захисту Росії; січень 2023 р. – захист і збереження Росії [4]. Такий контраст цілей свідчить Російська Федерація веде війну проти України не лише за територію, торгові шляхи або перерозподіл сфер політичного впливу у світі, а й за те, що вважає необхідним для свого існування. Відповідно, чого ж насправді хоче Росія від України можна встановити через ґрунтовий розгляд історії російської мови.

Російські мовознавці та історики стверджують, що російська мова бере свій початок з давньоруської мови Русі. Однак, до цього твердження спростовується простим фактом, що Русь – це середньовічна українська держава яка виникла у 9 ст. в межах середньої течії Дніпра, території східних слов'ян, з центром у місті Київ. У цей час територія де в майбутньому виникне Московія, яка пізніше стане політичним центром Росії, мало назву Залісся (буквально «за лісом» відносно Київського та Чернігівського князівств) яке населяли фіно-угорські племена весь, меря, мешера, мурома та голядь. Руська колонізація цих земель почалась у 12 столітті з утворенням Ростово-Суздальського (1125–1155) та Володимиро-Суздальського (1157–1160) князівств у складі Русі під керівництвом династії Юрійовичів. Щодо мови, то у Русі існувала диглосія: церковнослов'янська (штучна південнослов'янська мова створена Кирилом та Мифодієм), що використовувалась для написання церковних книг і здійснення релігійних обрядів та давньоруська (в межах сучасної України – давньоукраїнська, старокиївська) що стилістично поєднувала церковнослов'янську зі загальноновживаною мовою місцевих слов'ян, яка використовувалась для юридично-ділових текстів (грамоти та договори руських князів), літописів та художніх творів (Слово о полку Ігоревім та ін.). Щодо мови Залісся, то там панували фіно-угорські мови – мерянська, мокшанська, муромська, і лише в 12 ст. на її терени руські князі принесли церковнослов'янську, як мову релігії та княжої влади.

Період староросійської мови (XIV–XVII ст.) відповідає часу існування Московії від утворення Московського князівства, що виокремилось з Великого

князівства Володимирського у 1263 році під владою (васальною залежністю) Улусу Джучі (Золотої Орди) Монгольської імперії до перетворення Московського царства на Російську імперію за правління Петра I. Щодо мови, то у Московії були поширені церковнослов'янська (Старомосковський ізвод (XIV–XVст.)), як мова княжої влади та книгодрукування; Московське койне (створене у XV–XVI ст. на основі розмовної мови Москви та запозичень з діалектів захоплених народів земель Новгороду, Рязані, Пскова тощо, яке поступово поширюється у містах Московії); фіно-угорські мови та тюркські, як мови підкорених народів.

Період національної російської мови починається у XVIII ст. з модернізаційних реформ Петра I. Наслідком яких стало перейменування Московського князівства на Російську імперію зі зміною титулу «цар» на європейський лад (латинський) «імператор» з приставкою Всеросійський. Одним із наслідків реформ стало поширення (запозичення та калькування) серед провідних верств Російської імперії європейських мов – французької, голландської та німецької. Творення російської мови почалось з «Російської граматики» Михайла Ломоносова 1755 року, шеститомного «Словника Академії Російської», що видавався Російською Академією впродовж 1789–1794 років та чотиритомного «Тлумачного словника живої великоруської мови» Володимира Даля виданого у 1861–1866 роках. Однак, «ГраMATика» М. Ломоносова гуртувалась на «ГраMATиці слов'янській» Мілетія Смотрицького (1619 р.); «Словник Академії Російської» створювався на основі церковних та художніх книг виданих у Києві писаних та друкваних церковнослов'янською мовою, починаючи з періоду Русі; в основі «Словника» В. Даля лежить жива народна мова тому до його складу потрапили увійшли малоросійські (українські) слова (українізми), адже лексикограф багато років жив в Україні й тому добре знав мову [5; 6, с. 5-62; 7, с. 44-47].

Водночас імперські історики починають створювати історію Російської імперії виводячи її початок з Русі. «Літописне зведення держави Російської» (1792 р.), 12-томна «Історія держави Російської» М. Карамзіна (1816-1829 рр.),

29-томна «Історія Росії з найдавніших часів» (1851-1879 рр.) та інші російські історичні праці імперського періоду не лише доводили початок російської державності з Русі, а й активно обґрунтовували концепцію триєдиного народу – єдиного народу Давньоруської держави (Русі), що з часом розпаявся на великоросів, малоросів та білорусів [8]. Відповідно, поширювалась ідея, що в той час існувала давньоруська мова (Давньоруська держава – давньоруська мова), що стала спільним предком білоруської, російської та української мов.

Утворена в період з середини XVIII по середину XIX століть російська мова поширювалась в багатонаціональній імперії як загальнодержавна для не лише комунікації з підкореними народами, а і їх московізації/русифікації та асиміляції. Наприклад, такої участі зазнала українська мова: 1804 р. – Царський указ Олександра I про мову викладання в школах в Україні, закриття україномовних шкіл; 1832 р. – реорганізація освіти Правобережної України на загальноімперських засадах зі переведенням на російську мову навчання; 1863 р. – Валуєвський циркуляр – заборона видавати підручники, літературу для народного читання та книжки релігійного змісту українською мовою; 1876 р. – Емський указ Олександра II – заборона друкувати українською мовою оригінальні та перекладні твори (навіть тексти до нот), завозити українські книги й брошури, надруковані за кордоном, ставити українські вистави, влаштовувати концерти українських пісень та декламацій; 1888 р. – Указ Олександра III Про заборону вживання в офіційних установах української мови та хрещення українськими іменами [9, с. 25-34].

У період існування СРСР історія російської мови була змінена так, щоб відповідати марксистсько-ленінській методології та ідеології Комуністичної партії. Подібно до імперської теорії вона виникла за доби Київської Русі з мови давньоруської народності, яка була «колискою» трьох «братніх народів» – росіян, українців та білорусів [10]. Однак її функції русифікації та асиміляції залишились незмінними хоча й набули ідеологічного звучання: мова будівників комунізму, мова міжнаціонального спілкування республік СРСР, «престижна мова», що дає доступ до управлінських посад на виробництві, культурі та

політиці, мова інтернаціонального спілкування з країнами соціалістичного блоку (Варшавського договору). Відповідно, за таких умов українська мова зазнала наступних утисків: 1933 р. – згортання політики «коренізації» в УСРР; 5 вересня 1933 р. – прийняття Наркомом освіти УСРР нового правопису української мови, що штучно наблизив норми української мови до російської; 1938 р. – Рішення РНК СРСР і ЦК ВКП(б) «Про обов'язкове вивчення російської мови в національних республіках СРСР». На виконання цього рішення РНК УРСР і ЦК КП(б)У ухвалили постанови «Про обов'язкове вивчення російської мови в неросійських школах України» та «Про реорганізацію шкіл на Україні»; 1978 р. – Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи щодо подальшого вдосконалення вивчення й викладення російської мови в союзних республіках»; 1990 р. – Закон СРСР про мови народів Радянського Союзу, яким за російською мовою закріплювався статус офіційної на всій території СРСР [9, с. 51-67].

Після розпаду СРСР російська мова стає державною Російської Федерації в 1993 році. Крім того, вона отримує статус офіційної у Киргизстані (1991 р.) та Казахстані (1993 р.), а в Білорусі (1998 р.) – державної. У 1991 році російська мова стала мовою міждержавного та міжнаціонального спілкування держав Співдружності Незалежних Держав. Це призвело до того, що Росія почала використовувати політику підтримки та розвитку російської мови для збільшення свого політичного впливу в пострадянських країнах [11, с. 16-17]. У 90-х роках ХХ ст. Російська Федерація замість розвитку власної держави взяла курс на відновлення гегемонії на пострадянському просторі, використовуючи як один із факторів впливу – російську мову. Підтвердженням є те, що вона проголошується офіційною у ряді невизнаних (крім Росії) самопроголошених республік у складі держав, що виникли після розпаду СРСР – Придністров'я (Молдова), Абхазія та Південна Осетія (Грузія), а також Автономної Республіки Крим в складі України, як мова міжнаціонального спілкування. Радикалізація російської мовної експансії знайшла відображення в політико-ідеологічній концепції «російського світу», що передбачає об'єднання російськомовного

населення по всьому світу. Концепція вважається ідеологічним підґрунтям сучасної російської неоімперської геополітичної доктрини реваншизму метою якої є реставрація Росії у кордонах Радянського Союзу. Цього разу, історичне обґрунтування доктрини здійснює Російська православна церква, яка постійно наголошує, що «російський світ» – це особлива цивілізація, і люди, які належать до неї, сьогодні називають себе росіянами, українцями чи білорусами, колись входили до «Святої Русі», тому Україна, Білорусь та Росія належать однієї церкви та цивілізації, і вони знову мають об'єднатись в одній російській православній державі [12, с. 3-4]. Відповідно, напередодні та на початку російсько-української війни російська влада та пропаганда активно порушували мовне питання в Україні та наголошували на необхідності захисту російськомовного населення від утисків української влади. Питання російської мови активно використовувалось під час анексії Росією Автономної Республіки Крим і створенні «народних республік» на сході та півдні України [13, с. 62-65].

Отже, фактична історія походження російської мови є відмінною від офіційної, якої дотримується та поширює Російська Федерація. Офіційна історія стверджує, що російська мова бере початок з давньоруської мови Русі (VI-XIV ст.). Однак, початком російської мови можна вважати Московське койне, що виникло у XV–XVI ст., як мова столиці Московії, а творення безпосередньої російської мови відбувається з середини XVIII ст. Встановлено, що творення російської мови збігається з періодом творення історії Російської імперії, що перенесла початок російської державності з Московського князівства до Русі. Відповідно, синхронне творення мови та історії було використане для підтвердження панівного становища великоросів в багатонаціональній Російській імперії. У XIX ст. російська мова стала засобом асиміляції підкорених імперією народів. У СРСР ця політика залишалась майже незмінною, щоправда, отримала нове ідеологічне трактування. У Російській Федерації історія та функції російської мови залишилися незмінними, тому вона стала одним із засобів здобуття панівного становища на пострадянському просторі. Вищевказане доводить, що Російська Федерація веде війну з

Україною за те, що вважає своєю історичною спадщиною – Русь, адже виводить від неї початки своєї державності та мови.

Характеризуючи історичні наративи про російську мову можемо їх узагальнити як: «консолідуєча» мова Російської імперії – «престижна» мова СРСР – «експансіоністська» мова Російської Федерації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Орлова В. ЗМІ оприлюднили шість вимог, висунутих Росією Україні. *УНІАН*. URL: <http://surl.li/mssrs> (дата звернення: 19.10.2023).
2. Русский язык. *Википедия: свободная энциклопедия*. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Русский_язык (дата звернення: 19.10.2023).
3. История русского языка. *Википедия: свободная энциклопедия*. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Русский_язык#История (дата звернення: 19.10.2023).
4. Як кремль змінював цілі війни проти України. *Центр протидії дезінформації*. URL: <https://cpd.gov.ua/main/yak-kreml-zminyuvav-czili-vijny-proty-ukrayiny/> (дата звернення: 20.10.2023).
5. Евтюхин В. Б. «Российская Грамматика» М. В. Ломоносова. *Архив петербургской русистики*. URL: <https://www.ruthenia.ru/apr/textes/lomonos/add02.htm> (дата звернення: 20.10.2023).
6. Сухомлинов М. И. *История Российской академии*. Санктпетербург: типография Императорской Академии наук, 1887. Вып. 8. 493 с.
7. Космеда Т. А., Намачинська Г. Я. Українізми в тлумачному словнику живої великоросійської мови В. Даля: тематична класифікація *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія Мовознавство*. 2017. Вип. 2(28). С. 44–49.
8. Сочинение истории преимущественно России. *Просвіт*. URL: <http://prosvit.in.ua/history/excogitation-history.html> (дата звернення: 23.10.2023).
9. Сушко Р., Левицький М. *Хроніка нищення української мови: від доби Романових до сьогодення*. Київ, 2012. 77 с.
10. Древнерусская народность. *Википедия: свободная энциклопедия*. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Древнерусская_народность (дата звернення: 26.10.2023).
11. Березин Ф. М. Место и роль русского языка в постсоветской России. Теория и практика общественно-научной информации. 1997. Вып. 13. С. 3–18.

12. Забродська К. Б. Аргументативний аналіз міфологем доктрини «руський мір». *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2021. Вип. 2, т. 2. С. 3–13.

13. Серода К. Захист російськомовного населення як привід до вторгнення російських військ в Україну в 2014 р. *Емінак*. 2014. № 3-4. С. 61–68.

Левченко Юрій,

Наукова бібліотека Українського

державного університету

імені Михайла Драгоманова,

м. Київ

**ПРОЄКТ ПРЕДСТАВЛЕННЯ ВИКЛАДАЧІВ ТА НАУКОВЦІВ
УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ МИХАЙЛА
ДРАГОМАНОВА: НА ПРИКЛАДІ СТАТТІ
«ОРЛИК ПЕТРО ІВАНОВИЧ»**

З 2016 року Наукова бібліотека Університету здійснює проєкт представлення його викладачів та науковців у Вікіпедії. Все почалось з Вікіфешмобу до 12-річчя української Вікіпедії з написання статей до Української Вікіпедії та Четвертих Всеукраїнських Морозівських педагогічних читань, до яких була створена біографічна стаття Мороза Олексія Григоровича[1]. У процесі роботи було виявлено, що значна кількість видатних викладачів та науковців університету не були представлені у Вікіпедії, серед яких попередній ректор – Шкіль Микола Іванович. За таких умов директор Наукової бібліотеки Савенкова Людмила Василівна запропонувала створити проєкт зі створення біографічних статей у Вікіпедії про викладачів та науковців, які присвятили своє життя освітній і науковій діяльності в університеті та пішли у засвіти. Відповідно, обраний підхід реалізації проєкту дозволив не лише поширити інформацію про їх життя та наукову діяльність, а й вшанувати пам'ять. Реалізувати проєкт взявся Відділ інформаційно-